

Ramazan UÇAR

Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Taş, Kemaleddin, Türk Toplumunun Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bakışı (İstanbul Örneği), Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Münir Koştas, 243s. Ankara 2001

Bilim ve teknolojiye meydana gelen baş döndürücü gelişmeler tüm toplumları olduğu gibi Türk Toplumunu da derinden etkilemektedir. Bu süreçte “Yeni Dünya Düzeni” ve “Küreselleşme” kavramları ön plana çıkmaktadır. Bu iki kavram etrafında dünya ve insanlık yeniden şekillenmekte; özellikle son on yıla damgasını vuran küreselleşme olgusu dünyaya yeni bir yön verme eğilimi gütmektedir. Bu çerçevede etkin kültürler bunun içinde fonksiyonel bir şekilde yer alarak destek vermekte veya bu olgu ile paralel koşup, kendilerine sunulan imkanlardan azamî ölçüde faydalanma yoluna gitmekte; varlıklarını hissedilir bir biçimde sürdürme çabası içine girmektedirler. Durum böyle olunca az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler pasif bir rol oynamakta; şekillenen değerler çerçevesinde kendilerini yeniden yapılandırma yönüne gitmekte ve bu rüzgara ayak uydurma çabası göstermektedirler. Dolayısıyla Türk Toplumunda kendini bu gelişmelerin dışında tutamamakta; bütün bu gelişmeler doğrultusunda etkileşim süreci gün geçtikçe hız kazanarak devam etmektedir. Değerler sistemi, sosyal ilişkiler, kurumlar ve insanların bu kurumlarla olan ilişkileri yeniden şekillenmektedir. Toplum yeni bakış açıları kazanmakta; insanlar kendi konumlarını, kurumlar karşısında sorgulama eğilimi göstermektedirler. Bu süreç içinde millî değerler ve kurumların (Millî Devlet, Siyaset, TBMM, Partiler vb.) toplum nazarında değer erozyonuna uğramakta olduğu kanaati yaygınlaştırılmaya çalışılmakta;

kurumların gereklilikleri, güvenilirlikleri tartışmaya açılmakta ve masa başı kanaatleri çerçevesinde bir yere varılmak istenmektedir. Bu kanaatleri temellendirme noktasında Türk Toplumunu üzerinde yeterli sayıda araştırma da yapılmamaktadır. İşte Kemaleddin Taş tarafından "*Türk Toplumunun Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bakışı*" adlı çalışma bu boşluğu doldurma hususundaki adımlardan birisidir. Araştırmada Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin önemli kurumlarından biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Türk Toplumunu nazarındaki konumu; cinsiyet, yaş, doğum yeri, yerleşim yeri, oturduğu semt, eğitim durumu, meslek, medenî durum, gelir durumu, dinî tahsil durumu, din anlayışı, dinî yaşam tarzı ve dindarlık durumu bağlamında ele alınmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din konusunda toplumu aydın-latma noktasında yürüttüğü hizmetler çerçevesinde, toplumun kanaatleri dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmaktadır.

Araştırma dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölümde araştırmanın problemi, amacı ve önemi, varsayımları, kapsam ve sınırlılıkları, yöntemi ortaya konmaktadır.

İkinci Bölümde Din – Toplum ilişkileri bağlamında dinin toplumdaki fonksiyonu üzerinde durulmakta ve özel olarak İslâm Dini'nin tarihî süreç içerisinde kurumsallaşması ele alınarak günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın teşkilat yapısı ve yürüttüğü hizmetler hakkında bilgi verilmektedir.

Üçüncü Bölüm tezin uygulamalı kısmını oluşturmaktadır. Araştırmanın ana kısmını oluşturan bu bölümde anket ve gözleme dayalı uygulamalardan elde edilen veriler ışığında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Türk Toplumunu üzerinde bıraktığı izlenimler, yürüttüğü hizmetler çerçevesinde ele alınmakta; analizler yapılmakta ve toplumun tüm katmanlarının görüşleri yapılan çeşitli korelasyonlarla ortaya konmaktadır.

Dördüncü Bölümde ise elde edilen bulgular değerlendirilmiş; daha sonra ulaşılan sonuçlar ortaya konulmuş ve bu sonuçlar doğrultusunda genellemeler yapılarak öneriler sıralanmıştır.

Araştırma model olarak iki temel üzerine kurulmuştur: Din-Toplum ilişkisi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tarihî süreç içerisindeki yeri ve teşkilat yapısı incelenirken dokümantasyon metodu kullanılmış; kurumun tarihten günümüze geçirdiği evreler ve günümüzdeki iç yapılanışı ortaya konmuştur. Yazar araştırmanın problemi ve konusu kısmında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laik bir devlet yapısı içerisindeki konumu ve meşruiyeti ile ilgili yapılan tartışmalara girmeyeceğini ve amacının, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Türk toplumundaki statüsünü, hizmet ve faaliyetleri açısından yeterliliğini tespit etmek olduğunu belirtmektedir. Ancak son zamanlarda ülkemizde kurum üzerinde yapılan tartışmalara ışık tutması için bu konunun da ele alınması ve irdelenmesi kanaatimizce daha faydalı olabilirdi. Kurumun üstlendiği misyon ve hizmetler çerçevesinde değerlendirmeler yapılabilir; Türkiye Cumhuriyeti Devleti içinde bir kurum olarak Diyanet

İşleri Başkanlığı'nın mevcudiyeti ile ilgili farklı kanaatlere yer verilebilir ve tartışılabilir.¹

Çalışmanın uygulamalı kısmı ise tarama (tasvir) metodu kullanılarak gerçekleştirilmiş ve Türk toplumunun tüm sosyal katmanları araştırmaya dâhil edilerek, kurum ile ilgili sağlıklı verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bu veriler ışığında, toplumumuz nazarında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir kurum olarak statüsü, verdiği din hizmetleri ve bu hizmetlere insanların bakışının ortaya konması açısından bu çalışma çok gerekli ve faydalı bir araştırma niteliği taşımaktadır.

Sanayileşme ve kentleşme süreci içerisinde farklılaşan toplum yapısının getirdiği beklentiler ve bu beklentilere cevap verme noktasında Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili böyle bir çalışmanın yapılması gerçekten sevindiricidir. Böylelikle kurum, özellikle son zamanlarda kendi üzerinde yapılan spekülasyonlardan da hareket ederek kendini yeniden yapılandırma sürecine girebilir; verdiği hizmetleri yeniden gözden geçirerek yeni yöntemler deneyebilir.

Yazar araştırma sonunda ulaştığı sonuçları, Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumlar ve Başkanlığın yürüttüğü hizmetlere toplumun bakışı şeklinde olmak üzere iki kategori altında sıralamıştır. Buna göre ilk kategori ile ilgili olarak elde edilen sonuçları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumlar cinsiyete göre farklılık göstermekte; kadınların erkeklere göre daha olumlu tutum düzeyine sahip oldukları görülmektedir.²

- Kuruma yönelik tutumlar yaşlara göre farklılık göstermekte; yaş grubunun en üstünü teşkil eden 61 ve yukarı yaşlardaki insanlar D.İ.B.'na yönelik en olumlu tutum düzeyine sahipken, yaş grubunun en altını oluşturan 18-24 yaşları arasındaki genç neslin en olumsuz tutum düzeyinde oldukları gözlenmektedir.³

- Kişilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumları bölge olarak doğum yerine göre farklılık göstermektedir. Bölge olarak D.İ.B. 'na yönelik en olumlu tutumlara Akdeniz Bölgesi doğumlular, en olumsuz tutumlara ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde doğanlar sahiptir.⁴

- Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumlar yerleşim birimi olarak doğum yerine göre farklılık göstermekte; il merkezinde doğanlar, ilçe ve köylerde doğanlara göre D.İ.B.'na daha olumlu bakmaktadırlar.⁵

¹ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bugünkü sistem içerisindeki konumunu sorgulayan araştırmalar için bkz. *İslamiyat*, Diyanet özel sayısı, c. 4, sayı 1, Ankara 2001.

² bkz. s. 184

³ bkz. s. 184

⁴ bkz. s. 185

⁵ bkz. s. 185

- İnsanların Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumları ekonomik durumları ile doğru orantılı olarak değişmektedir. Üst ekonomik düzeyi temsil edenler, orta ve alt sosyo-ekonomik düzeye sahip olanlara göre D.İ.B.'na yönelik daha olumlu tutumlara sahiptirler.⁶

- Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumlar kişilerin eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir. Hiç eğitim görmemiş kişiler, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite veya yüksek okul mezunlarına göre D.İ.B.'na yönelik daha olumlu tutumlara sahiptirler.⁷ Ancak burada bir çelişki ortaya çıkmaktadır. "Bilimsel verilere dayanan bir din yaşamak isterim" diyenler⁸ kuruma karşı olumlu bir tutum benimsemiş iken, eğitim düzeyi arttıkça kuruma karşı olumlu tutum olumsuzla dönüşmektedir. Bu durum gerçekten ilgi çekicidir.

- Kişilerin medenî durumları kuruma karşı tutumlarının oluşmasında etkili olmaktadır. Evli olan kimselerin bekar olanlara göre D.İ.B.'na yönelik daha olumlu tutum düzeyinde oldukları gözlenmektedir.⁹

- Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik tutumlar kişilerin meslekî durumuna göre farklılık göstermekte; meslek gruplarına göre D.İ.B.'na yönelik en olumlu tutumlara hukukçular, en olumsuz tutuma ise işçiler sahiptirler.¹⁰

- Kişilerin tutumları dinî öğrenim durumuna göre farklılık göstermekte; dinî öğrenim görmeyenler dinî öğrenim görenlere nisbeten D.İ.B.'na yönelik daha olumlu tutum sergilemektedirler.¹¹ Kanaatimizce üzerinde ciddî düşünülmesi gereken hususlardan biri de budur.

- Dindarlık algılamalarına göre de bir tutum farklılaşması göze çarpmakta; insanların, dindarlık ölçeğinden elde edilen veriler doğrultusunda, dindarlık kategorileri içerisinde dindar olanlar ile Diyanet İşleri Başkanlığı'na bakışları arasında ters bir orantının varlığı dikkat çekmektedir. Buna göre kendini dindar olarak ifade eden insanların Diyanet İşleri Başkanlığı'na karşı tutumu olumsuz iken, kendini dindar hissetmeyen insanların bu kuruma karşı takındıkları tavır daha olumludur. Bu durum ile ilgili olarak çalışmada gerekli yorumlar yapılmakta ve bunun sebepleri irdelenmektedir.¹²

⁶ bkz. s. 185.

⁷ bkz. s. 185.

⁸ Araştırmaya göre; Kişilerin dinî yaşam tarzı ilgili görüşleri Diyanet İşleri Başkanlığı'na bakışlarını da etkilemekte, bilimsel verilere dayalı bir din yaşamak isteyenlerin tutumları diğer dinî yaşam tarzlarını benimseyenlere göre daha olumludur. Krş. s. 144-145 (Tablo 37-38), 187.

⁹ bkz. s. 186.

¹⁰ bkz. s. 186.

¹¹ bkz. s. 186.

¹² bkz. s. 147-149, 187.

İkinci kategori olan toplumun Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yürüttüğü hizmetlere ve bunların yeterliğine bakışı ile ilgili elde edilen sonuçlar ise şöylece özetlenebilir:

- Laik Devlet yapısı içinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meşruiyeti kabul görmeye beraber, kurumun büyük ölçüde siyasî otoritenin etkisi altında kaldığı düşüncesi hâkimdir.¹³ Bunun için kurumun teşkilat yapısının günün şartlarına göre yeniden gözden geçirilmesinde fayda vardır.

- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vermiş olduğu fetvalara büyük güven duyulmakta; bu konuda yeni imkânları kullanarak toplumu daha iyi aydınlatması beklenmektedir.¹⁴

- Toplumumuzda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütünleştirici bir etkisinin olduğu kanaati hâkimdir. Ancak din ve dinî hayat ile ilgili yapılan spekülasyonlara ışık tutmada Başkanlığın daha etkin bir şekilde devreye girmesi gerektiği düşünülmekte ve ağırlığını hissettirmesi beklenmektedir.¹⁵

- Din hizmetleri yürütülürken Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin meslekî ve insanî ilişkiler açısından yetersiz kaldığı yönünde bir anlayış belirmekte; görevliler vasıtasıyla camilerde yardım toplatılması da yadırganmaktadır.¹⁶

- Dinî bilgilerin öğrenilmesi açısından Başkanlığın yayınları beğenilmekte ve güvenilir bulunmaktadır. Kurumun, Ramazan orucu, dinî bayramlar, fitre miktarları ve ezan vakitlerinin tespitine ilişkin kararları toplum tarafından benimsenmekte ve esas alınmaktadır. Ayrıca Başkanlığın yürüttüğü Hac ve Umre organizasyonları da başarılı bulunmaktadır.¹⁷

Tüm bunlardan sonra araştırmacı şu önerileri sıralamaktadır:

- Diyanet İşleri Başkanlığı din hizmetlerini yerine getirirken toplumun tüm katmanlarını göz önünde tutmalı, bunu yaparken ihtiyaçlara göre projeler geliştirmelidir.¹⁸

- Laik Devlet yapısı içinde bir kamu kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, ülkemizin kendisine özgü şartları gereği laiklik ilkesine uygun olduğu kanaati yaygındır. Dolayısıyla laik sistem içerisinde kurumun meşruiyetini tartışmak yerine, hizmetlerinin ön plana çıkarılması esas olmalıdır.¹⁹

- Toplumun büyük bir kesimi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın siyasî otoritenin etkisinde kaldığına inanmaktadır. Bu durumun değiştirilmesi için kurum özerk bir yapıya kavuşturulmalıdır.²⁰

¹³ bkz. s. 152-155, 188.

¹⁴ bkz. s. 156-158, 188.

¹⁵ bkz. s. 161-164, 188.

¹⁶ bkz. s. 165-167, 189.

¹⁷ bkz. s. 171-177, 189.

¹⁸ bkz. s. 192.

¹⁹ bkz. s. 193.

²⁰ bkz. s. 193.

- Toplumumuz Başkanlığın görüş ve fetvalarına büyük bir itimat beslemektedir. Bu durumun artarak devam etmesi için, meselelere hiçbir kesimin etkisinde kalmadan bakılmalı, kanaat ve düşünceler net bir şekilde ortaya konmalıdır. Konu ile ilgili olarak görsel ve yazılı basının tüm imkânlarından istifade edilmelidir.²¹

- Diyanet İşleri Başkanlığı, başta İlahiyat fakülteleri olmak üzere diğer kurumlarla işbirliği yapmalı; her sahada yapılan bilimsel araştırmalar ışığında yeni hizmet modelleri geliştirmeli; halkımızı dinî konularda en iyi şekilde aydınlatmalıdır.²²

- Dinî konularda ortaya çıkan farklı görüş ve yorumların tehlikeli boyutlara ulaşmasını engellemek için Başkanlık, daha aktif olarak çalışmalı; bu zamana kadar gösterdiği gayretleri arttırarak devam ettirmelidir.²³

- Din hizmetlerinin daha sağlıklı bir şekilde verilebilmesi için halen var olan personele yönelik hizmet içi eğitim kursları devam ettirilmeli; bu yolla personelin meslekî ve beşerî ilişkilerdeki eksiklikleri giderilmeye çalışılmalıdır.²⁴

- Başkanlık görevlileri tarafından verilen vaaz ve hutbeler toplum üzerinde yeterince etkili olamamaktadır. Bu durumla ilgili olarak, hutbe ve vaazlar günümüz şartlarına uygun hâle getirilmeli, cemaatin ve bölgenin ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak hazırlanmalı ve daha doyurucu bilgilere yer verilmelidir.²⁵

- Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an Kursları etkin hizmet verememektedir. Kur'an Kursları son zamanlarda toplumdaki cazibesini yitirmiş, fonksiyonunu yerine getiremez hâle gelmiştir. Bu durumla ilgili olarak gerekli düzenlemeler yapılmalı; yeni yöntemler geliştirilmelidir.²⁶

- Bazı kesimler tarafından çokça eleştirilen kurumun yurt dışında bulunan vatandaş ve soydaşlarımızla ilgili yaptığı hizmetleri takdir edilmekte; ancak yeterli görülmemektedir. Yurt dışında yaşayan insanlarımızın dinlerini ve kimliklerini korumaları noktasında faydalı çalışmalar yapan Başkanlık, buralarda yaşayan diğer din mensupları ile daha yakın ilişkiler kurmalı ve bu çalışmalarını arttırarak devam ettirmelidir.²⁷

²¹ bkz. s. 193.

²² bkz. s. 194; 15-18 Mayıs 2002 tarihinde İstanbul'da yapılan *Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı -I* Diyanet İşleri Başkanlığı görevlileri ile İlahiyat Fakültelerindeki akademisyenlerin toplumu din konusunda aydınlatmada müşterek bir bakış açısı geliştirme gayretlerine bir örnektir.

²³ bkz. s. 194.

²⁴ bkz. s. 195.

²⁵ bkz. s. 195.

²⁶ bkz. s. 196.

²⁷ bkz. s. 197.

- Başkanlığın yapmış ve yapmakta olduğu konferans, sempozyum, panel vb. faaliyetler toplum tarafından oldukça yararlı görülmektedir. Bunların daha sık aralıklarla yapılmasında fayda vardır.²⁸

Ortaya konulan bu sonuçlar ve öneriler çerçevesinde bu araştırmada Türk toplumunun Diyanet İşleri Başkanlığı'na bakışı, hem kurumsal olarak hem de verdiği hizmetler noktasında ortaya konulmuştur. Bu tür çalışmaların yapılması faydalı ve sevindiricidir. En kısa zamanda Türk okurunun istifadesine sunulması temennisiyle.

²⁸ bkz. s. 197.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayın İlkeleri

1. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergidir. Yılda iki kez yayımlanır.
2. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde, telif ve tercüme makale, araştırma notu, kitap ve tez değerlendirilmesi, edisyon kritik, sadeleştirme vb. çalışmalar yayımlanır.
3. Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
4. Tercüme ve sadeleştirmelere ayrılan yer, derginin toplam sayfa sayısının 1/3'ünü geçmemelidir.
5. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanacak yazılar, ekleri de dahil olmak üzere en fazla 30 dergi sayfası (resim, şekil, harita vb. malzeme dahil) hacminde olmalıdır. Herhangi bir yazının hacminin bu üst sınırı aşması durumunda, yazı, editörler kurulunun oluruyla, bu sınırı aşmayacak şekilde ve en fazla iki bölüm halinde yayımlanır.
6. Bir yazarın aynı sayıda kitap ve tez değerlendirmeleri dışında ekleri de dahil olmak üzere toplam 30 dergi sayfası (resim, şekil, harita ve benzeri malzeme dahil) aşmamak kaydıyla en fazla iki yazısı yer alabilir.
7. Türkçe makalelerde ayrıca İngilizce (yabancı dilde yayımlanan makalelerde ise, ayrıca Türkçe) başlık, özet (50-100 kelime) ve anahtar kelimeler (2-10 kelime) verilmelidir.
8. Yazılarda Dil Kurumu İmla Kılavuzu ve Fakültenin benimsediği esaslar dikkate alınır.
9. Yazılar, çeviriler orijinal metinleriyle olmak üzere üç nüsha halinde editörler kuruluna teslim edilir; bunlardan ikisinde yazarı tanıtan isim ve akademik unvan yer almaz.
10. Yazıların şekil ve esas yönünden ön incelemesi editörler kurulunca yapılır; uygun görülenler hakem görüşüne arz edilir; uygun görülmeyenler, yazı sahibine iade edilir.
11. Yazılar çeviriler orijinal metinleriyle olmak üzere iki hakeme gönderilir;
 - a) Her iki hakem de "yayımlanamaz" raporu verirse, yazı, sahibine iade edilir.
 - b) Hakemlerden biri "yayımlanabilir" diğeri, "yayımlanamaz" raporu verirse, yazının yayımlanıp yayımlanmamasına editörler kurulu karar verir.
 - c) Hakemlerden biri veya ikisi, "düzeltmelerden sonra yayımlanabilir" raporu verirse, yazı, gerekli düzeltmeleri yapması için yazara geri verilir ve düzeltmelerden sonra gelen haliyle, tekrar ilgili hakemin/hakemlerin görüşüne arz sunulur.
12. Yayımlanmasına karar verilen yazıların son halini içeren disket "Office 98 Word" (zengin metin RTF) programı adı altında kaydedilmiş olmalıdır.
13. Dipnotların sayfa altında ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi ilkelerine göre gösterilmesi gerekmektedir.